

Mətanət Həsənova
Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ İNFORMASIYALARIN KOMMUNİKATİV TEXNOLOGİYALARLA ÖTÜRÜLMƏSİ VƏ MƏNİMSƏNİLMƏSİ PROBLEMİNƏ PSIXOLOJİ YANAŞMA

Açar sözlər: qloballaşma, elmi-texniki tərəqqi, informasiya, kommunikativ texnologiyalar, qavrama

Ключевые слова: глобализация, научно-технический прогресс, информация, коммуникационные технологии, восприятие

Key words: globalization, scientific and technical progress, information, communication technologies, perception

Müasir dövr bəşər tarixinin sosial-ictimai həyatında dinamik dəyişmələrin getdiyi bir dövrdür. Bu dövrdə baş verənlər hər bir elm sahəsinin nümayəndələri, istər tədqiqatçılar, istərsə də praktiklər qloballaşma ilə əlaqələndirirlər. Belə görünür ki, elmi-texniki tərəqqinin özü dünyada qlobal dəyişmələrə, qlobal dəyişmələr əksinə, elmi-texniki inkişafa səbəb olub. Ona görə də qloballaşmanın təsirlərindən yayınmaq, özünü təcrid mövqeyində olmaq, yenilikləri qəbul etməmək mümkünsüzdür. Təhsil sisteminin hər bir subyekti də bu zərurətlə üz-üzə qalıb. Hər bir fərdin daşdığı mədəniyyətə uyğun olaraq onun mənimsədiyi, riayət etdiyi sosial təcrübə, stereotiplər, adət-ənənə, norma və qaydalarda dəyişmələrin baş verməsi qaçılmazdır.

Müasir dünyada gedən elmi-texniki tərəqqi insan həyatının bütün sahələrini əhatə edib. Artıq tərəqqinin yeni mərhələyə keçməsi üçün onillər deyil, aylar da kifayət edir. Texniki tərəqqinin təsiri ilə insanın yalnız psixoloji sistemi deyil, həmçinin, bütövlükdə orqanizmi də yeniliklərə hazır olmaq məcburiyyətində qalır. Təhsildə buna uyğun olaraq virtual əlaqə, elektron məktublaşma, elektron lövhə, distant təhsil kimi yeni vasitələr, formalar əmələ gəlir. Nəticədə belə vasitələrin təhsil mühitinə uyğunlaşdırılması baş verir. Tədqiqatımızın predmeti olan kommunikativ vasitələrlə verilən informasiyaların qavranılması problemi də bu baxımdan xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Hazırda təhsil prosesində istifadə edilən kommunikativ texnologiyaların sayı çoxdur. Bu vasitələr məktəbəqədər təhsil müəssisələrindən başlayaraq ali təhsil müəssisələrinə, tədqiqat laboratoriyalarına qədər hər bir pillədə özünə geniş vəsiqə qazanıb. Əlbəttə ki, hər bir təhsil pilləsində onun müvafiq nümunələrindən istifadə edilir. Hansı vasitədən hansı formada istifadə edilməsinə baxmayaraq təqdim edilən informasiyalar (mətn, obraz, hərəkət) vizual xarakter daşıyır. Şübhəsiz ki, həmin informasiyalar onun hansı yaş dövründə necə qavranılması xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq hazırlanaraq auditoriyaya təqdim edilir. Bununla belə, hər bir təhsil pilləsində və hər bir təhsil qrupunda qavramada fərqlərin, nisbətlərin olması qaçılmazdır. Burada təhsilənlərin fərdi quruluşundan başlayaraq informasiyanın xarakteri, təlim prosesinin təşkili şəraitin, emosional vəziyyət və s. amillər çıxış

edir. Ona görə də konkret bir şəraitdə kommunikasiya vasitələri ilə verilən informasiyaları qavramanın araşdırılmasına, həmin prosesin nəticələrə görə təşkilinə zəruri ehtiyac yaranır. Bizim tədqiqatımızda isə obyekt ali məktəb tələbələrindədir.

Ali təhsil məkanında şəxsiyyətin təhsil mühitinə bələdləşməsi, öz fəaliyyətini müasir tələblər baxımından nizamlaması, tələbələrin fəaliyyət motivini, ustanovkalarını düzgün qurması vacib olsa da heç də hər biri tələbədə uğurlu olmur. Bəziləri özünün daxili aləmini həmin müasir texnologiyalarla qurulan təlim mühitinə və koqnitiv fəaliyyətə uyğunlaşdırma bilmir, subyektiv fəallığının qayğısına qalmaq üçün cəhdlər göstərən, özünüreallaşdırma tələbatı yaşayan, sosial uyğunlaşma və affiliasiya kimi amillərin təsiri altında özünüqiymətləndirmədə baş verən çatışmazlıqlarının kompensasiyası yollarını axtaran fərdlər kimi görürük.

Kommunikasiya texnologiyaları ilə verilən informasiyaların qavranılması həm də pedaqoji şəraitdən asılıdır. Tədqiqatçılar təlim prosesində bu amilə də diqqət yetirməyi vacib hesab edirlər (S.L.Rubinşteyn, V.V.Davıdov, İ.İ.İlyasov, İ.S.Yakimanskaya və b.). Bununla bağlı olaraq psixologiyada bir sıra sistemli tədqiqatlar aparılıb.

Kommunikativ texnologiyalarla verilən informasiyaların qavranılması problemi həm də istər məktəblilərin, istərsə də tələbələrin fərdi psixoloji xüsusiyyətlərindən asılıdır. Burada öyrənlərin qavrama və anlama imkanları, hafizə proseslərinin intensivliyi, seçiciliyi, görmə hafizəsinin keyfiyyəti, obrazların saxlanması və yada salınması, təfəkkürün genişliyi, itiliyi, tənqidliyi, müstəqilliyi, nəhayət, qabiliyyətlər əsas amillər kimi çıxış edir. Nəticə olaraq qavramanın koqnitiv potensialı çıxış edir. Yəni, qavramada öyrənlərin fərdi üslubu (koqnitiv üslub) cavabdehlik daşıyır. Bu sahədə psixologiyada aparılan tədqiqatlarda (C.Kelli, V.N.Drujinin, D.V.Uşakova, M.A.Xolodnaya, Ə.Ə.Əlizadə, H.Ə.Əlizadə, L.Ş.Əmrahlı və b.) geniş izahlar verilir.

L.Ş.Əmrahlı fərdi və ya koqnitiv üslubun izahını belə verir: “Koqnitiv üslubun mahiyyətinin ilk izahı idrak prosesləri, proseslərarası əlaqə və asılılıqların xarakterinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində olmuşdur. Məsələn, 1951-ci ildə C.Klin qavrayış və təfəkkürün vasitələri arasında fərqlərin olması ideyasını irəli sürdü. Daha sonralar koqnitiv üslubun psixoloji xüsusiyyətləri müxtəlif kontekstdə izah edildi. Bu izahlarda insan fərdləri üçün xarakterik olan koqnitiv üslubların təsnifatı aparılaraq ayrılıqda hər birinin xüsusiyyətləri, informasiyaların işlənməsində üstünlük verilən proseslərin xarakteri aydınlaşdırıldı” [4, s.240].

Müəllif bildirir ki, ümumilikdə, koqnitiv üslub - dərkətmə fəaliyyətinin davamlı vasitələrinə, strategiyalarına aid ümumi anlayış olub informasiyaların əldə edilməsi, işlənməsi, eləcə də yenidən hasil edilməsi və ona nəzarətin özünəməxsus priyomlarını özündə birləşdirir. O, qeyri-müəyyən situasiyalarda dərkətmə tapşırıqlarının həlli ilə bağlı olan qavrayış, təfəkkür və əqli hərəkətləri xarakterizə etdiyinə görə intellektual fəaliyyətin, öyrənmə və mənimsəmənin tipik xüsusiyyətlərini özündə ifadə edir.

Tələbələrin informasiyaları qavraması, yadda saxlaması və mənimsəməsi istiqamətində də bir çox tədqiqatlar aparılıb (Ə.Ə.Əlizadə, Y.Q.Gippenpeyter, V.V.Lyubimova, S.İ.Mansurova, A.M.Əhmədova, Q.R.Yunusova, V.A.Baraban-

şikov, İ.K.Qavrilova, və b.). D.S.Qnedix belə mövqedədir ki, “pedaqogika və psixologiya sahəsində təlim informasiyasını mənimsəmə prosesi üçün xüsusi olaraq yaradılmış dərslər, mühazirələr, seminar, praktik məşğələlər üçün xeyli tədqiqatçılar diqqət yetiriblər. Hazırda dərslərin gedişində informasiyaları mənimsəmənin və yeni biliklərin formalaşmasının mexanizm və qanunauyğunluqlarını təsvirinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Yeni biliklərin mənimsənilməsinin səmərəli formalaşması üçün pedaqoqlar bir sıra xüsusi priyomları və didaktikanın əsas qaydalarını, həm də öyrənilənlərin psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdırlar [8, s.15].

D.S.Qnedix öz tədqiqatında ədəbiyyatları təhlil edərək təlim materiallarının elektron vasitələrlə mənimsənilməsi üzrə aşağıdakı nəticələrə gəlmişdir [8, s.16]:

- təlim prosesində informasiyaların elektron vasitələrlə vizual yayınlamasına baxmayaraq əyaniliyin bu geniş yayılmış formasının informasiyaları mənimsəmədəki rolu qənaətbəxş deyildir;

- informasiyaların səmərəli mənimsənilməsinə həsr edilmiş əksər tədqiqatlarda psixoloji və pedaqoji amillərə, eyni zamanda onların bir qisim amillərinin kompleks təsiri ilə elektron təlimin mənimsənilməsinin nəticələrinə ayrılıqda baxılır.

A.M.Əhmədova, Q.R.Yunusova təlim biliklərinin mənimsənilməsində qarşıya qoyulan metodik məqsədləri belə şərh edirlər [7, s.16]:

– təlim prosesini fərdiləşdirmək və diferensiallaşdırmaq;

– səhvlərin buraxılmasında və əks-əlaqədə özünənəzarəti, diaqnostikanı həyata keçirmək;

– təlim fəaliyyətində özünükorreksiyanı təmin etmək;

– kompüterin hesablama əməliyyatlarından istifadə edərək vaxta qənaət;

– təlim informasiyasını vizuallaşdırmaq;

– öyrənilən proses və hadisələri modelləşdirmək, imitasiya etmək;

– imitasiya şəraitində kompüterdə laborator işləri görmək, təcrübə aparmaq, eksperimentlər qoymaq;

– müxtəlif situasiyalarda optimal qərarlar qəbul etmək bacarığı formalaşdırmaq;

– təfəkkürün əyani-obrazlı, nəzəri növlərini inkişaf etdirmək;

– dərk etmə fəaliyyəti mədəniyyəti formalaşdırmaq və s.

İnformasiyanın verilmə tərzini də təlimin metodik tərəflərinə aiddir.

Bəs informasiyaların mənimsənilməsi hansı psixoloji məsələləri əhatə edir və burada kommunikativ vasitələrin roluna necə baxılmalıdır?

Bununla bağlı olaraq bir sıra tədqiqatçıların araşdırmalarını izlədik (A.M.Nəzərov, A.N. Rzayeva, Ə.H.Sərdarova, A.V.Qvozdeva, S.N.Kostromina, V.A.Çumakova, A.D.Malaxova və b.). V.A.Çumakovanın bu sahədəki fikirləri çox maraqlıdır. Məsələn, o internet - kommunikasiyasının psixoloji xüsusiyyətlərini izah edərkən bir neçə məqamı önə çəkir [10, s.112].

- yüksək verbal fəallıq, kommunikativ maneələrin dəf edilməsi, sükutla müraciət edə bilmək;

- kommunikasiyanın qırılması, mozaikliyi;

- ünsiyyətin spesifik etiketi, yeni dil;

- emosional ünsiyyət;
- bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən təcrübə axını: fəaliyyətə yüklənmək, fəaliyyət obyektinin dəyişməsi, məmnunluq hissi, zaman hissənin itməsi, situasiya üzərində nəzarəti saxlamaq hissi.

Müəllif digər tədqiqatçıların (Katelyn Y.A.McKenna) fikirlərini də vurğulayaraq səbəblər dairəsini belə genişləndirir: açıqlıq, intim ünsiyyət, xarici cəlbediciliyin itməsi, dil qüsurlarından çəkinmək ehtiyacının olmaması, utancaqlığa qalib gəlmək və s. [10, s.113].

Əslində, informasiyaların mənimsənilməsi yalnız qeyd edilən amillərdən asılı deyil. Onun başqa səbəbləri də var. Mənimsəmə, əslində, ilk növbədə fəaliyyətin ustanovkasından və motivasiyasından asılıdır. İkinci məsələ odur ki, öyrənmənin fəaliyyəti şüurlu qurulmalıdır. Mənimsəmə fəaliyyətinin səmərəliliyini şərtləndirən başlıca amillərdən biri də fərdi şüurdur. Təlim prosesi ilə bağlı olan münasibətlər sistemində mənimsənilmiş biliklərə, eyni zamanda, ümumiyyətlə, fəaliyyətin motivasiyası aydınlaşır. Tələbə aldığı informasiyanı, yalnız bu biliklərin obyektiv mahiyyəti baxımından deyil, özünün həyatı mahiyyətinə görə dəyərləndirir. Əgər informasiya onun üçün maraqlıdırsa o halda aldığı informasiya ilə bağlı aşağıdakı şərtlərlə fəaliyyət göstərir:

- a) yerinə yetirdiyi hərəkətin ümumiləşmiş obrazının olması;
- b) özünün əşyavi-sosial normalarına uyğunluğu;
- c) dünyaya subyektiv münasibətinin məzmunu;
- ç) həmin situasiya və gələcək həyatı üçün əhəmiyyəti.

Nəhayət, mənimsəmənin əhatəliliyi son nəticədə tələbənin sosiallaşması və fərdiləşməsi prosesini sürətləndirir, inkişafı düzgün istiqamətə yönəldir. İnformasiyaların mənimsənilməsi və biliklərin formalaşması prosesində əsas təsiredici amilə çevrilir.

Ümumi nəticə olaraq belə qənaətə gələ bilərik ki, mənimsəmədə birinci məsələ mövzunun dərk edilməsi ilə bağlıdır. Bu prosesdə ümumi prinsiplər var. Hər bir təlim fəaliyyətində yeni materialın mənimsənilməsində bu prinsiplər gözlənilir. O cümlədən, tədris fəaliyyətində idrak proseslərinin yaradıcı tərəfləri bu prinsiplərlə işləyir. Fikri fəaliyyətin göstərilən xüsusiyyətləri tələbələrdə təlim tapşırıqları zamanı lazım olan biliklərin aktualaşdırılmasını tələb edir. Yeni təlim şəraiti məhz bu çətinliklərin həllinə yönəldilməlidir. Bu sahədə, əlbəttə, onlara inkişafetdirici mühit yaratmaq lazımdır. Yalnız belə mühidə onlar intellektual qabiliyyətlərini azad şəkildə fəallaşdıraraq tapşırığın həlli yollarını axtaracaq, sonda buna nail olacaqlar. Bu, qloballaşan təhsildə tələbənin kommunikasiya texnologiyaları dünyasından keçərək yaradıcılığa doğru yönəldilmiş mənimsəmə yoludur.

Ədəbiyyat

1. Abdullayeva N.Ə. Təhsil sistemində keyfiyyətin artırılmasında İKT-nin tətbiqinin genişləndirilməsi yolları. Bakı: ADİU, 2016, 82 s.
2. Bədiyev S. R. Şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsində yeni təlim texnologiyalarından istifadə // ped. elm. nam. dissertasiya. Bakı: TPİ-nin kitabxanası, 2008, 139 s.

3. Əliyev Ə.Ə. Qloballaşma prosesinin milli xüsusiyyətlərlə qarşılıqlı təsirinin psixoloji xüsusiyyətləri // Psixol. üzrə fəl dokt. dis...Bakı, 2014, 146 s.
4. Əmrəhli L.Ş. Koqnitiv psixologiya. Monoqrafiya. Bakı: MM-S, 2018, 338 s.
5. Qasimov V.Ə. İnformasiya axtarışı üsulları və sistemləri. Dərslik. Bakı: MTN-in Maddi-texniki Təminat Baş İdarəsinin Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. 2015, 288 s.
6. Антипова И.Г. Педагог в ситуации трансформации образования: проблема смыслов личности // Инновационный потенциал субъектов образовательного пространства в условиях модернизации образования: мат. пер. межд. науч.-прак. конф. Ростов н/Д: ЮФУ, 2010, с. 20-24
7. Ахмедова А. М., Юнусова Г. Р. Компьютерные технологии в инновационной и педагогической деятельности. Казань: Казанский (приволжский) Федеральный Университет, 2012, 80 с.
8. Гнедых Д.С. Эффективность усвоения учебной информации студентами в условиях электронного обучения // Дисс... на соискание уч. степ. канд. Психол. наук. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2015,
9. Малахова А.Д. Взаимодействие образных и вербальных компонентов в процессе понимания // Вопросы психологии, 1981, №, с. 63-73.
10. Чумакова В. А. Психологические особенности и проблемные аспекты электронной образовательной коммуникации // Актуальные вопросы современной психологии: материалы III Междунар. науч. конф. Челябинск: Два комсомольца, 2015, с. 111-113

Summary

The Psychological Approach to the Problems of Passing and Learning Information Through Communication Technologies in Globalizing Conditions

The article is about the absorption of the information that is transmitted by communication technologies in the globalization period. It also studies the approaches of both local and foreign psychologist's approaches in detail. The psychological aspects of information that achieved by communication technologies in high schools is also analyzed. The paper explains the dependence of students' individual and psychological characteristics on cognitive abilities while absorbing the information has been got through the communication technologies.

Резюме

Психологический подход к проблеме передачи и усвоения информации в коммуникативных технологиях в условиях глобализации

Данная статья об освоении информации, передаваемой коммуникационными технологиями в период глобализации. Также изучается опыт, как местных, так и зарубежных психологов. Анализируются психологические аспекты информации, которые достигаются с помощью коммуникационных технологий в высших учебных заведениях. Это также объясняет зависимость индивидуальных и психологических характеристик студентов от когнитивных способностей при освоении информации, получаемой с помощью коммуникационных технологий.

Rəyçi: psix.ü.f.d. Ş.Babayeva